

SUMMARY

The Uniform of the Salvation Army.

As part of her final examination in the Advanced teacher's training class in dress-making at the National college of arts and handicrafts in Oslo in 1971, *Olaug Pedersen* read a paper on the uniform of the Salvation Army. Herself a soldier of the Army, she exhibited her own selfmade uniform comparing it with the original ones established by Catherine and William Booth in 1878, beside giving an exposé of the general development of the officers' and the soldiers' uniforms.

Olaug Pedersens subject with addenda from literature and old photos is presented by *Astrid Bugge*.

LITTERATUR

- Booth, William: *Salvation Army. Orders and regulations for field officers of the Salvation Army*, by the General. London 1878.
- Booth, William: *Ordrer og Regler for Soldater i Frelsesarméen*. Kristiania 1894.
- Collier, Richard: *Generalen. Historien om William Booth og Frelsesarméen*. Oslo 1965.
- Ekenstierna, Fanny: *William Booth, Frelsesarméens grunnlegger*. Oslo 1935.
- Frelsesarméens forlag: *Under blods- og ildfanen. Kortfattet revue over Frelsesarméens felttog i Norge 1888—1900*. Kristiania 1900.
- Tandberg, H. A.: *Femti års korstog for Gud og Norge*. Oslo 1937.
- Tandberg, H. A.: *Hæren Gud ga våpen. Historisk oversikt over Frelsesarméen*. Oslo 1963.
- Forskjellige nummer av *Krigsropet*.

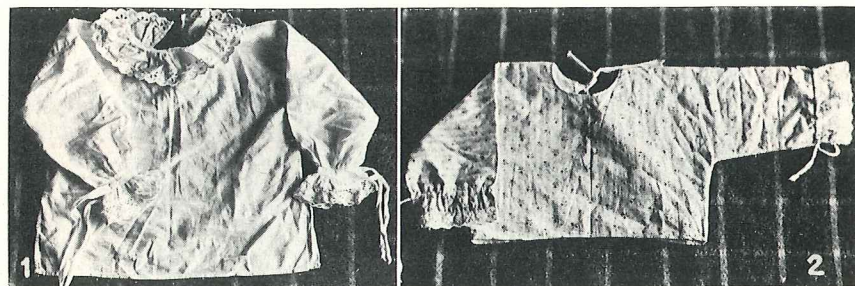

ET REIVEBARN

Den enkleste drakttype av vevet stoff, og så vidt man vet den eldste som mennesker har brukt, har bestått av hele tilskårne stoffstykker svøpt om kroppen på forskjellig vis og festet med nåler eller bånd. En annen enkel type plagg er sydd sammen av rette tilskårne stoffstykker til plagg av såkalt poncho- eller skjortetype. — Mest komplisert er plagg sydd av tilskårne stoffstykker formet på forskjellig måte for å føye seg etter kroppen.

Upåvirket av de tilskårne plaggenes utvikling har spebarnets påkledning beholdt sitt preg av svøpedrakt og med mindre variasjoner vært i bruk i Europa helt fra antikken til vår tid. Først opp mot våre dager har spebarnets klær fått en utforming etter helt nye prinsipper, takket være øket kunnskap om og forståelse for barnets behov, fysisk og psykisk, og ikke minst nye og velegnete materialer.

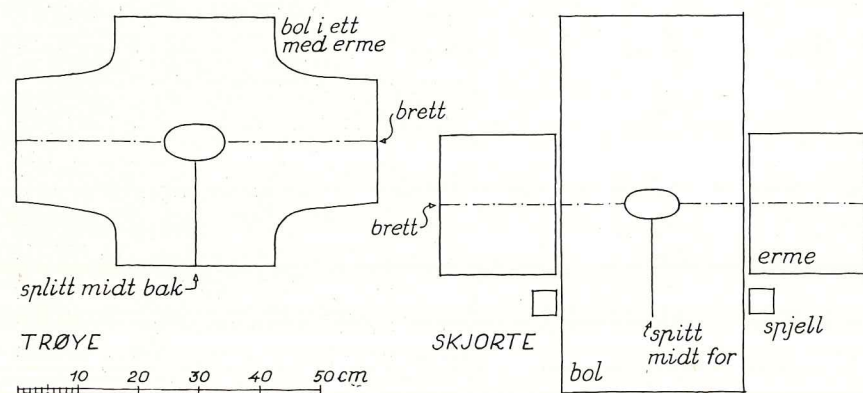
Bilde: Informanten sitter på en lav krakk med barnet i fanget, ferdig til å bli kledd på.

Det vi forstår ved et «reivebarn» er vel et ukjent begrep for dagens mødre med spebarn i behagelig og farverik strekk-frotté sparkedrakt, med cellstoffbleie under, fri til å sparke og bevege seg alt de lyster.

«Reivebarnet» kan kort beskrives som et spebarn hyllet inn i flere lag med utilskåret svøpeplagg, holdt på plass av et langt bånd, linden, surret stramt omkring fra fot til skulder — en liten, ubevegelig, fast bylt.

Jeg bruker betegnelsen «reivebarn», som er mest i samsvar med bruken på bygdene. Båndet som vikles om «reiven» (vanlig betegnelse på svøpestykkene, særlig det ytterste) betegner jeg med «linde», som med forskjellige varianter som linne, linn, linneband, er den mest utbredte termen på bygdene i Norge. Ordet «list» brukes over et mindre område, stort sett langs kysten på begge sider av Oslofjorden og på Østlandets flatbygder opp mot dalførene, og nederst i disse.

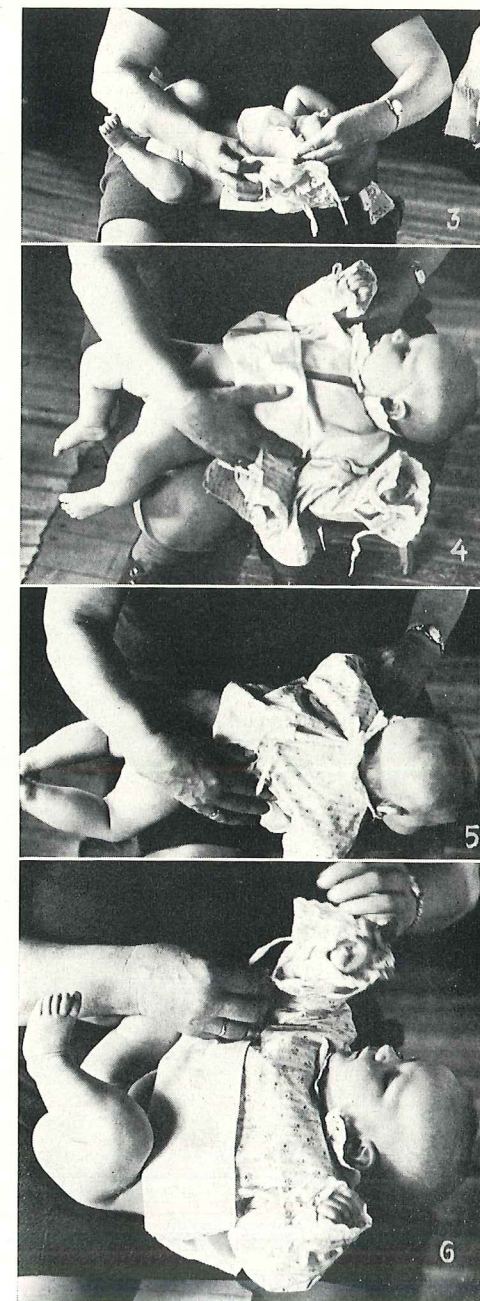

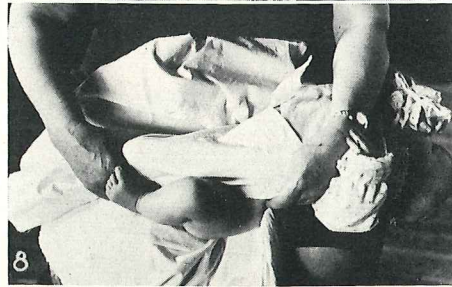
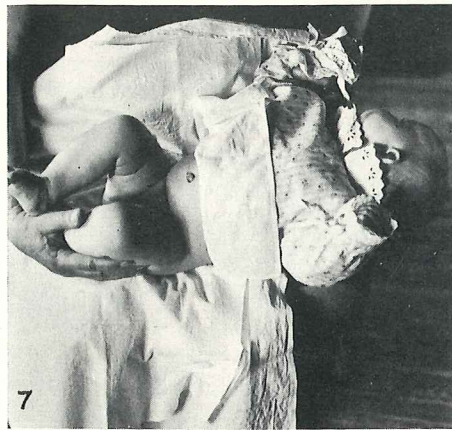
Skjematisk riss av mønster til trøye og skjorte. Skjorten av rettinklede tøyestykker, trøyen i ett stykke skåret i kimonosnitt. Alle fotos er av forfatteren.

Gjennom billedfremstillingen kan vi følge reivebarnets påkledning gjennom mange land og tider, fra klassisk tid til våre dager. Ja, etter at reivingen forlengst er avlagt, har den lille reivete bylten fortsatt å være et symbol, eller en signatur for spebarnet. Vi møter den i storkens nebb, som bakeform til kaker som selges på marked, og inntil for få år siden som symbol for organisasjonen Redd Barna. Dette symbol var en gjengivelse av et av Andrea della Robbia's terracotta-relieffer på Ospedale degli Innocenti (Hittebarnshuset) i Firenze fra 1400-tallet, men er blitt endret til en barneskikkelse i mer nøytral utforming — det innsnørte barnet passet jo dårlig sammen med organisasjonens målsetning.

Ved å sammenholde både ikonografiske og litterære kilder med bevarte plagg og levende tradisjon om barneklær og barnestell, kan det kanskje bli mulig å finne ut noe om hvilke plagg som har skjult seg under viklingene også i eldre tider, og om det har variert etter tid og sted.

Som et ledd i en undersøkelse av spebarnklær¹ i for-

bindelse med et arbeide om lindebåndene, har jeg tatt opp en fotoserie av en påkledning med reivebarnsutstyr i Lyngdal, Flesberg, Numedal. I 1972 besøkte jeg informantens mor i Lyngdal i forbindelse med båndveving, og hun viste meg også påkledning av en dukke med noe av det reive-utstyr hun hadde brukt til sine barn (f. 1912, 1917, 1920, 1928), samt det dåpsutstyr hun selv var døpt i (1891), og som hennes datter f. 1920 også var døpt i. — Informanten, som selv hadde reivet barn, var i mai 1974 villig til å reive familiens yngste, lille Lene, født 19. jan. 1974, med det samme utstyret. — Hun er søster av Lenes morfar.

Da informanten selv fikk sitt første barn (1941), lærte hun barnestell av sin mor (f. 1891), som kvinner i generasjoner før henne. «Men du vet, da ble det vel litt gammeldags», sier hun. Hun reivet barnet sitt med den samme type plagg som moren hadde brukt, men i motsetning til moren, reivet hun bare om natten — om dagen kledde hun løyert på. Men natten var kritisk — da gjaldt det å holde barnet så varmt som mulig fordi det da måtte ligge lenge

vått. — Da var reivingen den beste måten, fordi ullplaggene i flere lag suger opp væten og samtidig holder det varmt. Det var svært anderledes før vi fikk plast, sier hun, det var et stort fremskritt bare da man fikk gummilerret til å ha under i sengen.

Foto-serien ble tatt opp i Lyngdal 13. mai 1974, og ble tatt innendørs med vanlig vindusbelysning — for ikke å uroe barnet.

Reiveutstyret bestod av alle de tre førnevnte typer av plagg: svøpeplagg av hele stoffstykker, skjorte sydd av rette, utilskårne stykker — og trøye, som med sitt kimonosnitt er skåret til, men av så enkel form at den sammen med skjorten tilhører det man gjerne kaller primærsknitt.

Plaggene er som følger:
1. 2 sydde plagg:

1 skjorte, bomullslerret, krave med engelsk broderi og på ermene heklet blonde.

1 «reivetrøye» av bomullstøy, påtrykt rosa blomster, fôr av linnerret. Disse to plagg er laget til informantens mor, f. 1891.

2. Svøpeplagg:

- 1 «liten klut», bomullslerret, 60 x 50 cm.
 - 1 «stor klut», bomullslerret, 70 x 60 cm.
 - 1 «ullklut», ull, strikket, 44 x 29 cm.
 - 1 «beinklut», ull, strikket, 47 x 16 cm.
 - 1 «reiv», hel ull, 2-skaft naturfarvet brun og hvit rutet, 60 x 65 cm, visstnok spunnet og vevet av informantens mor.
 - 1 vevet «list» (lindebånd), ull, rød, sort og grønn med opp-plukket mønster, 295 x 4,5 cm, vevet av informantens mor til sønn f. 1917.
- I tillegg dåpsplaggene, som også er utilskårne svøpeplagg:
- 1 «hylk», hvitt bomullslerret (kjøpetøy) med blonde langs ene langsiden og 20 cm inn på hver kortsiden, 70 x 49,5 cm.
 - 1 «kristnebløye», hvitt bomullslerret (kjøpetøy), blonde langs den ene kortsiden, 100 x 70 cm.
 - 1 «list» til å vikle om «kristnebløyen», fabrikklaget silkebånd, brosjert mønster av store blomster i rødt, grønt, blått og fiolett på sort bunn, 344 x 6 cm.
 - 1 lue, 3-stykks² til pike, tilskåret og sydd av silkebrokade, sort med røde blomster, med sort/fiolett fløyelsbånd og bred, hvit blonde langs forkanten.

Luen er informantens dåpslue, de øvrige dåpsplagg er brukt også av informantens mor. Hennes lue er også bevart, men er meget liten og passet ikke til lille Lene.

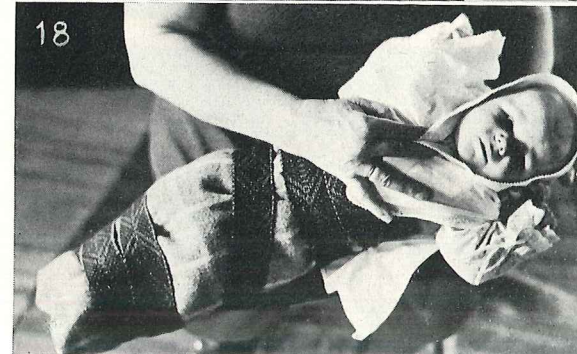
De fire innerste «klutene»³ manglet i det som var tatt vare på av informantens utstyr, men hun gjorde som hun tidligere har gjort, og som det var vanlig før i tiden: hun laget dem til av gamle plagg og hva hun hadde. Klutene skulle være myke, derfor heter det seg ofte at slikt ble laget av brukte, slitte skjorter og undertøy. «Ullklut» og «beinklut» ble laget av en avlagt naturhvit ullgenser og forsynt med heklet kant i samme garn. Hun mente ullkluten kunne vært litt større, beinkluten var ofte noe kortere. Målene på klutene har aldri vært helt faste, de har selvsagt variert noe etter hva man hadde av «filler», men ytter-reiven av halv- eller helull har gjerne vært en vevbredde den ene veien og noe større den andre.

Alle plaggene ble hengt over en stolrygg i den rekkefølge de trengtes ved påkledningen. Informanten satte seg på en lav krakk ved siden av, med barnet i fanget (tittelbildet).

Først tas skjorten på (bilde 3). Den er sydd med rektangulær bol med splitt i halsen, rett isydde ermer med spjeld, og splitt nederst i sidene. Rund krave med engelsk broderi (bilde 1 og snittegning). Den tas på over hodet, — med splitten foran og blir knyttet med bånd ved halsen (bilde 4).

Ved håndleddene er skjorten rynket til smale bånd som blir knyttet, utenfor dannes en liten rynket mansjett med blonde ytterst.

Reivetrøyen har kimonosnitt med ermene i ett med bolen og søm bare under ermene — i ett med sidesømmene. Bakstykket er åpent og knyttes med bånd—. Trøyen er uten krave. Ermene har ytterst en smal blonde med engelsk broderi, og innenfor bånd i løpegang. Trøyen er føret med tynt linnerret (bilde 2/snitt).

Reivetrøyen tas utenpå skjorten og knyttes bak, mens barnet legges på maven (bilde 5). Skjortekra-ven brettes pent utenpå den — og den nederste del av skjorten brettes opp over den kortere trøyen nederst. Så knyttes trøyens ermer ved håndleddene (bilde 6).

Så er det svøpeplaggene tur. Barnet løftes opp, og over fanget legges bunken av utbrettete, rektangulære plagg, i den rekkefølge de skal på, med ullreiven underst og lillekluten øverst, og barnet legges ned midt på plaggene (bilde 7).

Den ene delen av lillekluten legges godt over maven og omkring det ene benet (bilde 8), den andre delen brettes motsatt over maven og godt omkring det andre benet, og den nederste delen brettes opp og legges inn mellom føttene. — Meningen er å hindre gnissing og sår hud (bilde 9). — Derpå legges storekluten fast omkring fra den ene siden, brettes opp om føttene og legges om fra den andre siden. Den går opp- under armene (bilde 10).

«Ullkluten» blir brettet fra hver side godt omkring

enden (bilde 11). «Beinkluten» legges så under føttene, fram foran dem og opp (bilde 12). Til slutt brettes ullreiven fast om barnet, fra én side, så opp om føttene, så fra den andre siden. Den når til under armene. (Se bilde 13.)

Så skal plaggene festes godt med lindebåndet («lista»). Surringen starter nedenfra. Vi ser hvordan enden av båndet holdes fast med den ene hånden, mens den opprullede linden holdes inni høyre hånd slik at strammingen kan reguleres ettersom båndet vikles, omtrent som en bandasje (bilde 14). Linden legges om seg selv til feste nederst, vikles så et par ganger om bena, legges skrått over opp mot livet og surres flere ganger omkring. Under armene stikkes båndenden innunder surringene for feste (bilde 15, 16, 17).

Nå er barnet kledd så langt, og med en liten lue på er det vel slik hun ville vært kledd til litt penere bruk, kanskje til helg. I familien finnes en grå halvull-reiv som det er slitt mere på, og en «list» sydd av mørk grønt, kypertvevd ullstoff, kantet med rødt, som ble opplyst å være til hverdagsbruk. Men skjorten og trøyen, er opplyst av informan- tens mor, ble brukt både til hverdags og pent. Nå får ikke barnet luen på, for nå er det dåpsplaggene tur, og da skal det være et fint plagg under luen, nemlig «hylken».

«Hylken», det hvite rektangulære plagget med blonde, legges over barnets hode med blondkanten om ansiktet, og holdes sammen under haken (bilde 18), og deretter settes luen på. Den knyttes under haken og holder også hylken på plass (bilde 19). Blonde på hylken innrammer barnets ansikt, og går akkurat så langt inn på hver av kortsidene at den kranser hylkens snipper som spres pent utover overkroppen (bilde 22). Resten av hylken faller i folder fra luens underkant og ut over skuldrene og ryggen.

«Kristnebløyen», det lille lakenet, svøpes derpå om barnet, fra under armene og ned, og brettes omkring og opp om føttene slik som ullreiven (bilde 19). Informanten er litt usikker her, hun har jo ikke selv anvendt dette plagget, men sett moren kle det på barna i familien ved ulike anledninger. Så kommer den staselige «list» med sine klare, sterke farver omkring den hvite «bløyen», på samme måte som det første lindebåndet (bilde 20). Det må litt trøst til på veien, og mens ungen holdes opp vises hvordan enden holdes fri for surringene (sluttvignett).

Og så er barnet ferdig kledd til dåp — og ikke mange sekunder etter

sovner hun blidelig i all den uvante stasen (bilde 21). Skyldes det trettighet over den uvante påkledningen, som ikke hele tiden gikk uten tårer? Eller skyldes det, som noen hevder, reivingens beroligende virkning? Eller, som en fra Telemark sa, som har opplevd reivingen i sine yngste år: Det kunne jo være de ble rolige bare fordi de da var stelt og fornøyd —. Dette barnet var iallfall vant til klær som det gikk an å bevege seg i. Legg merke til barnets stilling på tittelbildet, og bilde 17 og 21. Ut fra bevegelseshensyn er det ikke tvil om at reivingen øver vold på barnet. Og enda er den reivemåten som vises her, av de relativt løse og tar mest sikte på å holde plaggene på plass. På 1800-tallet var det ikke uvanlig å reive linden så hardt om barnet at det ble «stivt som en stokk», og med armene inni. Man mente at reivingen styrket barnets kropp, ga det rette ben, foruten at den holdt barnet varmt. I tillegg hører man også det praktiske synspunkt at barnet ble lett håndterlig, og lettere kunne overlates søsken eller eldre.

Hvordan er nå disse spebarnklærne fra Flesberg sammenlignet med hva som har vært brukt ellers i landet? Er det et vanlig utvalg plagg, eller skiller det seg fra det utstyr man brukte andre steder?

Vi har en hovedkilde som belyser tradisjonen om spebarnstell og spebarnklær i Norge i reivingens siste tid. Det er svarene på spørreliste nr. 45 og 46 som ble sendt ut i 1954 fra Norsk Etnologisk Gransking (NEG). De fleste svarene kom inn i midten av 1950-årene. De skulle kunne gi opplysning om forholdene ca. tre generasjoner tilbake, omkring hundre år.⁴

Jeg skal ikke gå detaljert inn på dette materialet her, men gjøre en foreløpig sammenligning for å se Flesberg-utstyret i et noe videre perspektiv. Vi går ut fra et «grunnutstyr» av skjorte, trøye, én til flere rektangulære kluter av lin eller bomull, ytterreiv av halv- eller helull, pluss lindebånd, og en eller annen form for hodeplagg. Ved gjennomgåelse av svarene har jeg funnet én eller flere informanter i hvert av landets fylker, unntatt Finnmark, som nevner detaljert alle disse plaggene.⁵ Fra Finnmark er det ingen helt uttømmende svar. Tradisjonen virker her mere usikker og terminologien mindre fast.

Spredt over hele landet nevnes ellers ofte i tillegg kluter av ull til fotklut og ekstra innerreiv, som i Flesberg. Fra Nordland og nordover nevnes av og til hareskinn til å varme føttene. Et bind om navlen ser også ut til å ha vært vanlig de fleste steder i barnets første dager. Påfallende er at hodeplaggene ser ut til å variere mest, både i antall, form

og materiale, såvel som i betegnelse. Det ser ikke ut til at tradisjonen her har vært så fast og ensartet over større områder som det har vært tilfelle med klærne på kroppen. Hodeplaggene har selvsagt vært lettere å variere og skifte ut etter mote og andre påvirkninger. Snitt, materiale og utsmykning ser derfor ut til å være relativt ensartet bare innenfor mindre geografiske områder, som da speiler vidt forskjellige tidsperioder, alt ettersom hvor stor kontakten med nye impulser eller befolknings mottagelighet for nyheter har vært.

Lindebåndet oppgis dels å være vevet som et bånd, dels sydd av stoff kantet med en avvikende farve, dels strikket. En rekke svar oppgir dessverre ikke noe om hvordan linden er laget. Det kan nok skyldes at det ikke er spurt uttrykkelig om dette. I de fleste tilfelle oppgis at linden surres på fra føttene og oppover, som vi så i Flesberg, men det nevnes også surring ovenfra og ned. Mange nevner også at det ikke surres over enden, slik at barnet blir litt bøyeleg.

Noen informanter gir en god beskrivelse av hvordan hele påkledningen foregikk, plagg for plagg

Fra Aust-Agder, Gjøvdal (spl. 45, 13416), beskrives hvordan barnet ble iført skjorte, føret trøye, navlebind, og så kommer reivingen: «Dei la 3 «reivar» på einannan. Ein rektig mjuk og tunn lerretsreiv, so ein litt tykkare, og ytst ein større av «sjombra», eller heimevevd toskafta vadsmål «randla». Det var ingenting som heitte stellebord i gamal tid. Dei tok ein barnekrakk (låg krakk), sette seg ved åren, med barnet på fanget. Når det var vaska og påskifta oppe, la dei barnet på alle 3 reivane (bleiene). So tok dei den tunne mjuke i frå bae kantar og la inn mellom beina på barnet. Den andre sveipte dei over einannan, og var den så lang at der vart fotknepp — la dei den over tærne. Men som oftast var den kort og rakk bare ned til oklorne på barnet. Siste reiven vart so sveipt rundt og fotkneppen lagt andre vegen, altså under. So tok dei linden — begynte med beina. Legg linden ovanfrå . . . yver fotknuppen, snur og sveiver rundt opp i gjennom til under armane. Der var sist på linden to band — som vart knytte om bringa.»

Fra Nord-Trøndelag, Beitstad (spl. 45, 10170), beskrives nøye hele reivingen i fanget, og så lindingen: «Under linningen begyndte en ved føttene med et par gange rundt nedenfor «rømpen». Neste omgang ble fra forsiden trukket opp lidt bakenfor og gikk over hoftepartiet. Der ved ble det under «sessen» en liten stripe mellom kantene på linnen, og dette gjorde hele bylten lidt bøyeleg på dette sted. Linningen fortsatte

med 3-4 omganger (etter linnens lengde), til en var oppe på brystet. Et bånd som var festet til linnens spisse ende tokes rundt det reivede barn og knyttedes til. Så var det færdig og ble lagt i vuggen — for å sove en «dopp».»

Om reivene sier samme informant: «Nøyaktig mål på reivene er det vanskelig å oppgi. Størrelsen av dem var vel også avhengig av barnets størrelse. De innerste reivene var som regel tatt av undertøy som de voksne hadde slitt og kassert. Det som likesom var mere standardisert var således bare storreiven og linnen. Disse to dele var spesielt arbeidet til sitt bruk og jeg vil anslå storreivens lengde til 75–80 cm og bredden 65–70 cm.»

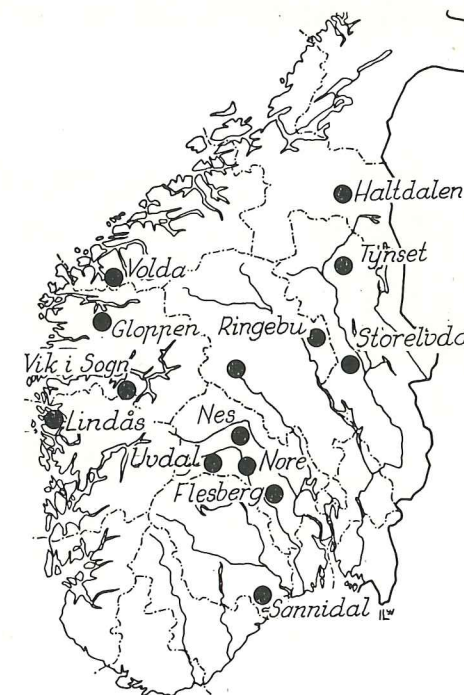
Det at vi finner eksempler på samme type spebarnklær over hele landet, betyr likevel ikke at det ikke har vært variasjoner i form eller i sammensetningen av plagg. Det finnes eksempelvis noen steder på Vestlandet reivestykker som er lange og smale (ca. 120 x 30 cm), istedenfor de rektangulære vi har sett.⁶ Samme type har vært brukt på Færøyene.⁷ Men både fra Danmark, Sverige og Finland er det nevnte «grunnutstyret» kjent. De plaggene lille Lene ble iført under dåpsplaggene har altså representert et temmelig vanlig plaggutvalg i den tid svarene fra NEG-materialet dekker. Dette støttes også av Eilert Sundts undersøkelser fra 1860-årene. Han nevner et spebarnsutstyr fra Tjøme i Vestfold, som ifølge en gruppe jordmorelever fra hele landet var kjent på de flestes hjemsteder: «navlebind, klud, bleie, skjorte, trøie, uld-rev, list . . .».

Fra Åseral i Vest-Agder forteller han: «Barnet svøbtes i 1, en «under-rev» (en ganske liden klud under under-delen), 2, en «lin-rev», 3, en «uld-rev» og 4, en ulden «linde». Henderne vare indbundne».⁸

Her er ikke skjorte og trøye med. Det ser ut til at spebarn i den første levetiden tidligere har vært reivet med armene inni og derfor ikke har fått trøye på før armene etter en stund fikk være frie. Det kan ha variert om de i denne tiden har hatt skjorte eller ikke. Det fortelles fra Gjerstad, Aust-Agder, at barnet fikk skjorte på til å begynne med, og at hendene ble reivet inn til de var døpt. «Hendene ble da først frigivne, og den lille fik sin første trøie på».⁹

Om reiveplaggene fra Flesberg har vært vel kjent, har dåpsplaggene «hylk» og «kristnebløye» ikke vært like vanlige overalt i samme tidsrom. Hylken,¹⁰ som er et rektangulært svøpeplagg, brukt som i Flesberg, har tidligere også vært et hodeplagg for kvinner både her og i

Kart over de steder nevnt i teksten, der det hvite lakenet til dåp, «bløya», er kjent. Beleggene er delvis svar på NEG 46, delvis bevart materiale. Fra Valdres og Sogn er det litteraturopplysninger uten angivelse av herred.

andre land. Som spebarnsplagg kjennes den før i tiden brukt sammen med et lite trekantet plagg, «snipp» eller «snippklede» (som også har vært brukt av kvinner), som ble knyttet om hodet under hylken før luen kom på. Antall luer har variert.¹¹ Fra Gjerstad, Aust-Agder, sies at først fikk barnet en «snipp» snørt om hodet, så en «luve», så en «hylk», som ble lagt om hodet og knyttet under haken så den dekket hals og skuldre.¹² Her ble den altså lagt over luen, mens den i Flesberg var under. Dette har variert også andre steder.

Blant svarene på NEG-spørrelistene er det relativt få steder hylken beskrives som fra Flesberg. Såvidt jeg kan tyde svarene, nevnes den bare i et par herreder ellers i Buskerud — i landet for øvrig i et eller to herreder i Telemark, Vest-Agder, Hordaland, Sogn og Fjordane, Sør-Trøndelag og Nordland.

Fra Rauland i Telemark (spl. 46, 18016) heter det: «På hovudet hadde barnet fyrst hylk. Hylken blei halden saman i nakken med eit lite sylvsprette, hylkesprettet. Utanpå kom dreglehetta. Den var fint utsauma kant på».

En del svar nevner plagg som kan være hylk, men like gjerne en form for tørkle. Hylk eller variant av ordet som navn på en sydd spebarn-lue nevnes fra Vestfold, Aust-Agder, Rogaland, Sør- og Nord-Trøndelag, og Nordland. Fra Nord-Trøndelag, Beitstad (spl. 45, 10170) svares: «Den ytre huva var tildels også her kaldt «høllik». Truleg et navn som hang igjen fra tidligere tider, og muligens anderledes formet hodeplagg». Noen få sier at hylk bare kjennes som navn på hodeplagg for eldre kvinner (Nord-Trøndelag og Troms). Noen få steder på Vestlandet, Trøndelag og Nordland svares at betegnelsen kjennes, men det er ukjent hva slags plagg det er.

Tradisjonen virker altså usikker og lite fast, og tyder på at det de fleste steder er lenge siden plagget gikk av bruk. Imidlertid finnes det bevart både i privat eie og i museer en rekke hylkeplagg, smykket med broderier særpreget for de forskjellige distrikter. Mange fine eksemplarer er kjent eksempelvis fra Telemark, Aust-Agder, Vest-Agder, Hordaland og Sogn og Fjordane. Dette bevarte materialet viser at lenger tilbake enn NEG-svarene gir opplysning, har hylken vært et staselig og mere vanlig plagg.

Eilert Sundt skriver om spebarnklær at i Åseral brukte de inntil 4 hodeplagg: «... «snip», en «hylk», en «hue» og et «silketørklæde».» Fra Høland i Akershus: «snip, høllik, klædeshue, silketørklæde». ¹³ På den tid har han funnet en fastere tradisjon.

Det hvite lakenet eller «bløyen» brukt til dåp er foruten i Buskerud kjent noen få andre steder i landet. I Flesberg ser «bløyen» ut til å ha vært vel kjent. Tov Flatin skriver: «Bonna hadde kvite bløyur utanpaa den vanlege reiven, kristenbløyur, som dei vart kalla. Dei var stasa med fine kniplingar etter kantane. Utanpaa kristenbløya var det breidvorne blomute silkeband». ¹⁴

I NEG 46 er det svar fra Uvdal, Nes og Nore som viser at «bløyen» har vært i bruk der også.

Fra Uvdal (10137) heter det at til dåpen ble brukt ytterreiv av hvitt vadmél og med vevet reivelinde. «Men utapaa reiven skulde dei ha noko dei kalla «bløia». Det var eit stort firkanta lerredsstykkje, heilt snogvitt maatte det væra, det vart lagt i ein trekant slik at det vart knytt som eit skaut utapaa daabsluva te onjin. Ell det var helst berre lagt i krøss onde huku paa onjin mæ bryste o arman fri. Det vart festa ront live paa onjin mæ ein enda finare vøve reivelinde som dei kalla «bløiebandet». Slik «bløie» bruka e te dei to fyste ongan mine». Informan-

ten, f. 1866, har hatt 15 barn, de første født omkring 1886–1890, de to første ble reivet med armene i kors over brystet.

Fra Nore (10377): «Det blei nytta finere reive utanpå og så noe de kalte bløye. Barnet hadde lue som vanlig, men bløya var utanpå. Det var kniplingar på «bløya». Bløya gikk i kors over framme på barnet og blei knytt i ryggen. De skauv bare «bløya» tilbake når dei skulle løyse luva». Her ble bløyen lagt over hodet på barnet.

Min informant i Flesberg var litt usikker da hun satte «bløyen» på, men festet den under armene. Fotografier av dukken hennes mor kledte på for meg i 1972, og av spebarn moren tidligere hadde kledt på, viser at moren la bløyen over hodet på barnet med blondkanten om ansiktet. Hun opplyste dengang at den enten ble festet under haken med et par sting, eller med en liten «ring» (en liten ringformet sølje med litt hengende pynt). Ellers la hun bløyen omkring fra hver side og opp om føttene og festet med linden, slik vi har sett. Men hun reivet barn med hendene bøyet inn på brystet, og da synes det som denne påsetningsmåten passer bra. Om armene er frie, vil dette være vanskeligere. Det faller da naturlig å sette plagget på fra under armene, slik datteren gjorde.

Denne påsetningsmåten kjenner jeg også fra Tynset i Hedmark, fra en informant f. 1908. Etter hennes opptegnelser fikk et dåpsbarn fra 1878 utenpå reivingen «kristenbløya» lagt omkring livet, festet med et vakkert vevet «kristenband» knyttet i venstre side. Hun nevner en kristenbløye fra en gård i bygda som er i fint lerret, 125 x 108 cm, fra år 1840. Og fra en annen gård et fint stykke lin og et kristenband, begge med årstall 1840, — dette linstykket mener hun også må være en «kristenbløye». For øvrig skriver hun at det teppet barnet til daglig hadde utenpå reiv og linde også ble kalt «bløye» og omkring dette ble surret nok en linde, litt smalere enn den første. Denne ble kalt «bløyeband». Det er fristende å se en slik «bløye» i et plagg som tilhører et helt spebarnsutstyr fra Stor-Elvdal, nå i Glomdalsmuseet. Det kalles «laken til å svøpe barn i», og er 136 x 120 cm. I utstyret ellers er det både en dåpslinde og et bånd kalt «linne, bleieband». ¹⁵

Fra de øvrige svarene på NEG 46 om dåpsklær nevnes plagget fra Oppland, Venabygdi i Ringebu (9645): «Inntil århundreskiftet vart det her som dåpsklær brukt ei bløye, dvs. eit kvitt linklæde, mindre enn eit halvt laken». Fra Telemark, Sannidal (10076): «... Det blei brukt bare til dåpslaken: «Det lakenet har vært om mange kris'nongær», sa gamle Gunhild. De la lakenet i en snipp og hadde tørklæ utpå».

Fra Hordaland, Lindås (9949): «Men til dåpen skulle ein ha eit kvitt plagg yver det heile».

Fra Sør-Trøndelag, Haltdalen (10759): «Hadde borna reiva med laken utapå og hadde dette linda fast med fine lindar med duskar i».

Fra andre kilder nevnes plagget brukt både til dåp og ellers til stas. Fra Valdres sies at de utenpå reivingen hadde «ei kvit blei» når de skulle være fine. Og: «Dei slo og eit lakan ikring kristneteppet med ein linde eller ei list ikring».¹⁶

Fra Sogn beskrives: «Bleior eller hyllikar var kvite fint utsauma stykke som dei bruka til å «hylla» rundt borni, når dei skulde til dåpen eller elles til stas. Rundt hylliken bruka dei barnelinden, som anten var voven eller fint sauma».¹⁷ Betegnelsen «hyllik» på bleien virker noe merkelig. Et plagg som vår «hylk» beskrives samme sted og kalles «skakkeklæde», som på Sotra¹⁸ var navnet på den trekantete snippen som ble lagt under «hølikken». Det kan i beskrivelsen fra Sogn være en sammenblanding av betegnelsene på grunn av usikker tradisjon.

En dåpsbleie er bevart sammen med en hylk i De Heibergske Samlinger, Sogn Folkemuseum.¹⁹ Opplysninger bl. a.: «Paa forkanten en kjøpeblonde. Bleien er vakkert utsydd med sognesøm og sortsøm.²⁰ Hyl- liken meget defekt...». Videre: «Hyllik var en hodebedekning man brukte under barnehuen. Den ble knyttet under haken og stak sømmen frem under kappen eller huen. Bleien var utenpaa huen igjen og bruktes kun ved barnedaap».

Et laken hører også med i et bevart dåpsutstyr fra en gård i bygda Hyen, Gloppen i Nordfjord.²¹ Der ble et skillbragd-teppe, «kristneplagget», lagt over fanget, oppå dette et hvitt laken av omtrent samme størrelse. Deretter ble lagt på et rødt, trykt tørkle brettet i trekant, så et hvitt tørkle, igjen et rødt og så et hvitt på samme måten. Oppå dette skulle så reivebarnet plasseres, og alle plaggene ble så på én gang brettet om fra høyre, opp om føttene og så fra venstre, så «kristnebane» var svøpt fra hode til fot. — I Volda, Møre og Romsdal, har det vært utstilt et «handsydd dåpslaken» fra Vikabygda i 1954.²²

De opplysningene jeg har om dåpslakenet utenom NEG-svarene, er spredte og ikke systematisk innsamlet. Likevel gir det en foreløpig oversikt som kan være av verdi. Det ville være av betydning å få opplysninger fra andre steder der plagget ennu huskes.

Ellers i Norden kjennes det hvite lakenet også noen steder til dåp og til fint. På Færøyene ble en hvit «blaa» (da. ble) til opp mot århundre-

Tidlig eksempel på etterreformatorisk dåp. Barnet har hvitt svøp med rødt lindebånd. Sammenlign bilde 21. Detalj av alterforside fra Thorslunde kirke, Sjælland, 1561. Nationalmuseet i København. (Etter J. S. Møller: Moder og barn i dansk folkeoverlevering, s. 323. Kbh. 1939.)

skiftet lagt innenfor den langsmale reiven og brettet omkring kanten som en hvit brem.²³ Fra Danmark skriver Møller at den vanlige ytre reiven ofte var hvit. Men han nevner også fra et par steder et hvitt dåpssvøp som muligens kan ha noe med vårt dåpslaken å gjøre.²⁴ I Sverige omtales fra Dalarna at i flere bygder var et hvitt laken eller stoffstykke brukt, omviklet med et rødt, mønstret bånd, «kristningsduken» og «dukbandet».²⁵ Det ble også der lagt over hodet på barnet og lindet fast. Fra Finland kjennes et hvitt laken med frynser utenpå reiven ved dåp fra Österbotten.²⁶ Både fra Finland og Sverige sies at dette lakenet også kunne være til annet bruk.

Et større eller mindre hvitt stoffstykke som svøpeplagg har tidligere hatt et videre funksjonsområde, f. eks. til liksvøp, som sørgelaken eller til botsgang båret over hodet for voksne kvinner, både her og i Europa ellers. Hvit dåpskledding kjennes fra katolsk tid som det symbolske hvite klede barnet ble iført av presten etter utførelsen av dåpsritualet som bl. a. både omfattet neddypping i døpefonten og salvelse.²⁷ Ved reforma-

sjonen holder Luther i sin katekismus fremdeles på det hvite kristenkleidet. Et kjent eksempel på en Luthersk dåp finnes på et altermaleri fra 1561 fra Thorslunde kirke i Danmark: et reivet barn, svøpt i hvitt, med rødt lindebånd i kryss over, holdes ved døpefonten og får vann øst bare over hodet.²⁸

Dåpsdraktene ble utover i etterreformatorisk tid preget av de kostbare farverike stoffer som ble brukt i motedrakten, og dette spredte seg også utenom byene. Farverike dåpsdrakter av mange forskjellige typer, smykket med metallkniplinger, perler og broderier, har vært i bruk i by og på land inntil de hvite dåpskjolene ble mote i bymiljø på 1700-tallet. På bygdene i Norge ble hvite kjoler ikke vanlig brukt før sist på 1800-tallet eller utover 1900-tallet, etter det NEG-svarene viser, og tidspunktet ser ut til å ha variert meget fra sted til sted.

Det hvite dåpslakenet eller «kristenbløyen» i Norge har de steder vi her har omtalt ifølge opplysningene vært i bruk på 1800-tallet og litt inn i vårt århundre. Disse steder er områder i landet som lenge har bevart meget av eldre tradisjon på mange felter. Når det gjelder en viktig rituell handling som dåpen, har tradisjonene vært særlig faste, og dette har også preget påkledningen. Av NEG-svarene fremgår det at nye plagttyper er blitt tatt i bruk i tillegg til de tidligere, slik at det i prinsippet blir en addisjon av plagg. Da dåpskjolen kom i bruk, tok man den utenpå alle de andre fine plaggene, fin reiv og mønstret dåpslinde, som ble skjult av det nye plagget — men være der skulle de. «... barnet lå i reiv med dåpskjolen utenpå, så det kunne ofte vere en fyldig pank de bar fram til døpefonten», heter det i svar fra Telemark, Tinn (spl. 46, 10063).

Det virker ikke sannsynlig at det hvite dåpslakenet skulle kunne være en erstatning for de lyse eller hvite kjoler som kom med empiremotene. Vårt dåpsbarn i hvit «bløye» med den farverike «list» viklet omkring minner uvilkårlig mere om dåpsbarnet fra 1561. Møller antyder muligheten av en tradisjon bakover til katolsk tid eller reformasjonen i sin omtale av det hvite dåpssvøpet.²⁹ Ella Odstedt synes også å mene at den hvite «kristningsduken» må være av en eldre type enn de forskjellige andre typer dåpsdrakt hun omtaler fra Dalarna.³⁰

I Flesberg fortalte informantens mor i 1972 at utenpå den hvite «kristnebløyen» kunne man om vinteren ta enda en «bløye» med «list» omkring. Den var ofte «uvand», og ble tatt av i kirken, for der skulle det være «gvitt». Kan man våge en hypotese om at dette hvite plagget

kan være en sen utløper av tradisjonen fra den førreformatoriske hvite dåpskledning?

Påkledningen av reiveplaggene i Flesberg viste et eksempel på hvordan en århundregammel tradisjon har artet seg i den siste fase før endringen ble definitiv og overgangen til nye plagttyper et faktum. Den siste bruk av hverdagspåkledningen ligger ca. 30 år tilbake, ikke lenger enn at informanten hadde stellemåten «i hendene». Det fremgår også at bruken av reiving på den tid var innskrenket, og at det var funksjonelle årsaker til at den ennå var i bruk om natten.

Detaljene omkring reivebarnets påkledning er det ikke mulig å få tak i gjennom spørrelistene eller museumsgjenstander. Det er det bare den direkte kontakten med informanter som kan gi — da kan det rent praktiske, som håndtering og bevegelser studeres og spørsmål stilles. Derved kan man få viktig kunnskap til belysning av andre kildetyper.

INGER LISE CHRISTIE

Påsetning av lindebåndet sett bakfra.

SUMMARY

A swaddling child.

In some rural areas in Norway infants were swaddled until as late as the 1930s and even on into the 1940s. The baby's clothing consisted of swaddling clothes, that is unfashioned pieces of cloth which were swathed around the child and held in place by a long swaddling band which was bound round the child from its feet to its shoulders.

An informant in Flesberg, Numedal, in the county of Buskerud (b. 1920) swaddled her first child (b. 1944) as she had been taught by her mother (b. 1891). The mother swaddled all her children (b. 1912, 1917, 1920, 1928). The informant herself only swaddled her child at night, as being the best way of keeping it warm.

In May 1974 the informant demonstrated how the swaddling was carried out, as may be seen from the series of photographs. Some of the clothes had been used for her herself, and some even for her mother as a baby.

The informant swaddled the child on her lap, while sitting on a low stool. The clothing already lay in the right order on a chair beside her. Figs. 1 and 2 show the undershirt and shirt. (See sketch p. 108.) The undershirt is put on first, with the opening to the front, and tied under the chin (3, 4). The shirt is put on over the undershirt and tied at the back (5) and wrists, after which the undershirt is folded up over the lower edge of the shirt (6). The swaddling cloths are laid out flat on the lap in the right order and the baby is then placed in the middle (7).

The 'small napkin' is folded over from either side around each leg and across the stomach, before being folded up between the feet (8, 9). The 'large napkin' is then folded over from either side and up over the feet (10). Next the 'wool napkin' is folded right round the child's body (11). The 'leg napkin' of wool is folded up over the feet (12). Finally, the wool swaddling cloth is packed firmly round the child, from one side, up over the feet and then from the other side. It reaches up to the armpits (13). The clothing is held in place by a swaddling band which is kept in a roll in the hand while being wound round the child (4). The band is fastened at the feet, wound round the legs, taken diagonally up across the body to the waist and bound round several times up to the height of the armpits (15, 16, 17). The swaddling band was woven by the informant's mother for a son born in 1917. It is of black, red and green wool, woven into a pattern.

Now come the clothes which were used particularly for christenings. These had been used for the mother (b. 1891) and the informant herself (b. 1920). A 'forehead cloth', a white rectangular piece of cloth with lace edging is laid round the head (18). The baby's cap is put on over the forehead cloth (22).

The 'christening wrap', a kind of small, white sheet with lace edging, is swathed round the child from below the armpits, folded over from either side and up over the feet (19). The christening band, an embroidered silk ribbon in vivid colours, is tied round the 'christening wrap' in the same way as the first swaddling band (20, 21).

A provisional survey shows that a white swathing wrap for christenings has been in use in several places in Norway to the knowledge of people still living (see map on p. 121). This white swathing wrap may possibly be a late development deriving from the tradition of the pre-reformation white christening robe.

The 'forehead cloth' seems to have been in general use for infants before the mid-19th century, but judging by later traditions it does not appear to be found throughout the country. In former days it was also used by women as a headdress.

The clothing used under the outer christening clothes, and likewise the way in which they are put on, was apparently known throughout the country right up to our own day, with the exception of Finmark where the tradition seems to have been less marked.

The practice of swathing infants in this manner in swaddling cloths has been common, with minor variations, in Europe from antiquity through to our own times. Iconographic and literary sources, together with extant clothing, help to throw light on the variations in the custom, both geographically and chronologically. Living tradition represents an important and, in many ways, necessary supplement to these sources.

Only through direct informants is it possible to secure first-hand knowledge of details of the dressing procedure, the type of clothes used, the dexterity involved and the actual movements made during the process. This has been passed on from generation to generation by women. The dressing of the swaddling child in Flesberg is an example of the form the custom has taken in its final phase. There was no real change in infants' clothing before our own day with the advent of new materials for baby clothes and a better understanding of children's physical and mental needs.

NOTER

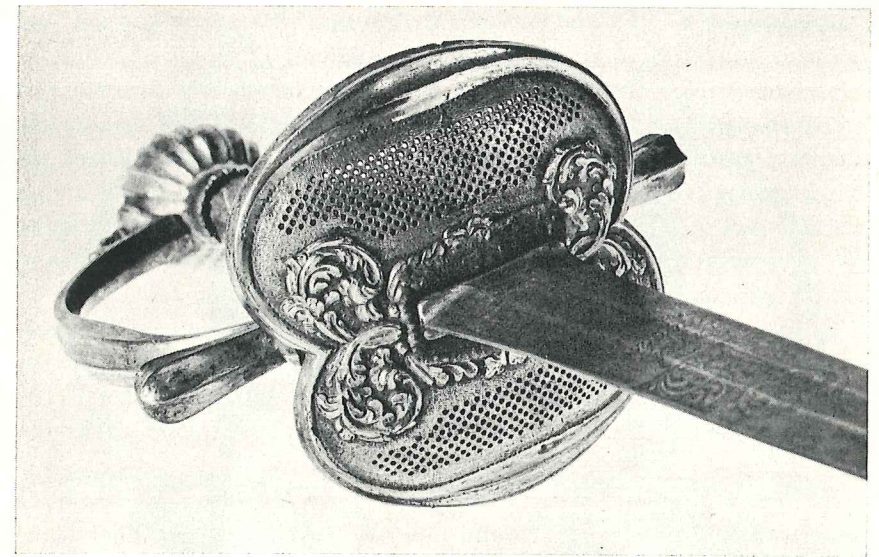
- 1 Den pågående undersøkelsen dreier seg først og fremst om båndveving. Blant båndene er det mange lindebånd, og fremstillingen her er begrenset til et eksempel på reivebarnspåklædning med bruk av slike bånd. Det rike materialet om spebarnsklær som ligger i svarene på NEG-listene og det materialet jeg selv har samlet, er under bearbeidelse i en annen forbindelse.
- 2 «3-stykk» kalles gjerne en luetype sammensatt av et midtstykke som går fra panne til nakke og to sidestykker. Den var for pike. Det var vanlig med ulike luer for gutt og pike.
- 3 Informanten bruker betegnelsen «kluter», ikke «bleie», på disse plaggene. «Bleie» er laken, sier hun. «Bløya» er en eldre betegnelse for bl. a. laken eller teppe av lin iflg. Ivar Aasen, Norsk Ordbog, Kra. 1918, og går tilbake på gammelnorsk *blæja*.
- 4 Ifølge Lily Weiser-Aall, 1968, Svangerskap og fødsel, Oslo. Innledningen.
- 5 Eksempler på svar fra de fylker «grunnutstyret» er nevnt: Østfold, Askim 17530, Akershus, Hurdal 10354, Hedmark, Elverum, 10102, Oppland, Ø. Gausdal 9926, Buskerud, Krødsherad 9730, Vestfold, Lardal 19881, Telemark, Tinn 10062, Aust-Agder, Gjøvdal 13416, Vest-Agder, Kongsmo 9784, Rogaland, Avaldsnes 11187, Hordaland, Bømlo 10396, Sogn og Fjordane, Leikanger 10350, Møre og Romsdal, Borgund 10120, Sør-Trøndelag, Agdenes 10236, Nord-Trøndelag, Beitstad 10170, Nordland, Beiarn 9904, Troms, Helgøy 9833.
- 6 Gunvor Ingstad Trøtteberg, 1970. Kvinne- og mansdrakter på Sotra. I bygdebok for Fjell, Bergen.
- 7 R. K. Rasmussen, 1954-55. Om spæde, færøske børns påklædning i gamle dage. I Budstikken.

- 8 Eilert Sundt, 1869, ny utg. Fakkell-bok 1975: Om renligheds-stellet i Norge. Oslo.
- 9 Lars Skjeldsø, 1926. Frå Gjerstad i eldre tid. Manuskript, avskrevet 1972 for Gjerstad Historielag. Velvilligst utlånt fra Gjerstad Historielag.
- 10 Hylk, iflg. Aasen, 1918, betegnelse for en nattlue for kvinner på Østlandet, mere alminnelig for en barnelue eller et «Hovedliin for Børn». Alf Torp 1919. Nynorsk Etymologisk Ordbok. Kra. hylk, fra nt, mnt hulle, hulleken. Til hullen = hylja (hulle inn).
- 11 Kombinasjonen kjennes for spebarn bl. a. fra Danmark. J. S. Møller, 1929. Fester og højtider i gamle dage Bd I, Holbæk. «Snipklæde» og «høllike». J. S. Møller, 1940. Moder og barn i dansk folkeoverlevering. Kbh. Ellen Andersen, 1960. Danske bønders klædedragt. Kbh. «Korsklæde», «høllik». Fra Færøylene. Rasmussen 1954-55. «korsklædi», «hilikur». Fra Vestlandet. Trætteberg 1970. «Skakkalin», «høllik».
- 12 Skjeldsø, 1926.
- 13 Sundt, 1869, utg. 1975.
- 14 Tov Flatin, 1917. Flesberg I. Kra.
- 15 Lakenet har inv.nr. 10421 i Glomdalsmuseet.
- 16 Knut Hermundstad, 1964. Valdres Bygdebok 5:1. Gjøvik.
- 17 Anna Knutsen, 1937. Bunaden, i Norske Bygder, Sogn. Bergen.
- 18 Trætteberg, 1970.
- 19 D. H. S. inv.nr. 6305 fra Arnafjord, Vik. «1 bleie med «utskursaum». Skirslebleie (daabsbleie) av lin 48 x 60 cm. 1 hyllik». — Jeg takker De Heibergske Samlinger for opplysninger i brev av 1. des. 1975 ved Oddlaug Hilde.
- 20 Detaljfoto av sømmen i Norske Bygder, Sogn, s. 193.
- 21 Jeg takker Aagot Noss, Norsk Folkemuseum, for opplysningene. Hun har registrert utstyret og påkleddningsmåten i 1970.
- 22 Nr. 46 i Katalog fra utstillinga av gammel tekstil og husflid, Volda 1954.
- 23 Rasmussen, 1954-55.
- 23 Møller, 1940.
- 25 Ella Odstedt, 1953. Folkedräkter i Övre Dalarna. Bd. 4 i Övre Dalarnas bondekultur. Lund.
- 26 Bo Lönnqvist, 1972. Dräkt och mode. Helsingfors.
- 27 Dåp, i Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder (KLNLM) III. Oslo 1958.
- 28 Møller, 1940.
- 29 Møller, 1940.
- 30 Odstedt, 1953.

Erratum: Riss av skjorte s. 108: «spitt midt for» skal være: «splitt midt for».

ETTERSKRIFT

Jeg takker informanten for all den interesse hun har vist og for all hjelp med å lage til plagg og få i stand påkleddningen. Likeledes takk til lille Lenes mor som reiste langt med barnet og gjorde det hele mulig, og endelig til lille Lene selv som tålmodig fant seg i en høyst uvanlig behandling for et spebarn i 1974.

FRA MUSEETS VÅPENSAMLING KARL 12'S KÅRDETYPE

Den 11. desember 1718 falt Karl 12. i en av løpegravene foran Fredriksten festning. Den dagen førte han en kårde som i svensk våpenterminologi kalles for kommanderwärdja. Det interessante er at nøyaktig tilsvarende kårde finnes i våpensamlingen til Norsk Folkemuseum på Bygdøy.¹

Kården kan beskrives slik: Kårde med helstøpt feste av forgylt messing. Håndbøyle og parerstang er støpt i ett. Håndbøylen er bueformet, har et noe tykkere midtparti som er svakt kannelert. Håndbøylen er fastskrudd til knappen. Denne er oval med vertikale riller. Fingerbøylere som har profilerte yttersider, utgår fra parerstangen. Fingerbøylene er svært korte og vel ikke til bruk. Parerplaten er symmetrisk. Den er gjennombrutt med tettsittende, små, runde hull. Rundt hele parerplaten løper en kraftig, markert profilert kant. På begge sider av parerplaten møter vi akantusornamenter i relieff. Hålkens er også prydet med akan-

Bilde: Grepet på den svenske offiserskården — «Commender warian» fra Karl 12's tid.
NF 465-95.